

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БЛИЗНЮК КАТЕРИНА РОСТИСЛАВІВНА

УДК [811.161.2:811.162.1:811.111]’373

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЕ «ПАТРІОТИЗМ» В УКРАЇНСЬКІЙ,
АНГЛІЙСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Вінниця – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загального і слов'янського мовознавства факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ЛУЧИК Алла Анатоліївна
Національний університет «Києво-Могилянська академія», професор кафедри загального і слов'янського мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
КРАВЧЕНКО Елла Олександрівна
Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. завідувача кафедри української філології і культури

кандидат філологічних наук, доцент
СОБКОВ Юрій Вікторович
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Захист відбудеться **«4» березня 2019 року** о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21007, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, ауд. 238.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий **«1» лютого 2019 р.**

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Залужна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Прискорення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. процесу глобалізації зумовило рух ідей, переконань і цінностей між різноманітними людськими спільнотами, а також до стирання кордонів між ними. Зараз, як ніколи до того, людство наблизилося до формування *global identity* (глобальної чи глобалізованої ідентичності), що має універсальний світогляд, критерії оцінки, життєві орієнтири, ідеали тощо. Сучасні гуманітарні дослідження активніше звертають увагу на інтернаціональний характер людського мислення та психологічну єдність людства, що виникають через спільний поняттєвий базис. Окреслені процеси та їхні результати зумовлюють розмивання меж між національними культурами або взагалі їхнє нівелювання й зникнення. За таких умов поняття патріотизму змінюється, набуває нових значень і об'єктів спрямування. У мононаціональних суспільствах, де домінуючий етнос становить значний відсоток від загального населення країни (як-от, українці в Україні чи поляки в Польщі), відбувається загострення національних почуттів і посилюється намагання виокремитися, підтвердити свою національну унікальність. Натомість суспільства багатонаціональні прагнуть до уніфікації, створення спільноти людей, поєднаних універсальними цінностями, незалежно від їхнього етнічного походження. Яскравим зразком такого суспільства є народ Сполучених Штатів Америки. З огляду на окреслені процеси дослідження явища патріотизму і, зокрема, його відображення у національних мовних картинах світу та вербалізації через лексико-семантичні поля є надзвичайно важливим.

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження відповідає тенденції сучасної лінгвістики до аналізу мовних явищ у поєднанні з антропологічними, культурними та когнітивними складниками. Системний зіставний аналіз лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «*patriotyzm*» у польській і «*patriotism*» в англійській мовах за допомогою методів структурної лінгвістики досі не був здійснений, що зумовлює актуальність пропонованої роботи. Недостатньо висвітленими залишаються чинники, що вплинули на формування сучасної семантики центральних лексем, які називають патріотичні почуття у відповідних мовах. Водночас, належного опису й формалізації потребують семантичні відношення між елементами та структурними частинами названих лексико-семантичних полів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготована згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Лексика та граматики мовних систем: діахронія і сучасний стан» (0118U001739). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 20 від 25 грудня 2014 р.).

Мета роботи – виявити спільні та відмінні структурні й семантичні характеристики лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «*patriotyzm*» у польській і «*patriotism*» в англійській (американський варіант) мові.

Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення лексико-семантичних полів;
- 2) дослідити історію формування семантики лексем на позначення патріотичних почуттів;
- 3) встановити лексичний склад лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism»;
- 4) виокремити семи зі значень лексем-елементів аналізованих полів;
- 5) побудувати семантичні матриці лексико-семантичних полів;
- 6) простежити ядро-периферійну організацію лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism»;
- 7) схарактеризувати семантичні мікрополя у межах лексико-семантичних полів;
- 8) визначити різновиди семантичних відношень між лексичними елементами;
- 9) зіставити матеріали трьох мов з виявленням спільних і відмінних ознак лексико-семантичних полів у мовних картинах світу українців, поляків та американців.

Об'єктом дисертаційного дослідження є одиниці лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «patriotyzm» у польській і «patriotism» в американській англійській мовах.

Предмет дослідження – структурна організація одиниць зазначених лексико-семантичних полів та семантичні відношення між ними.

Матеріал дослідження становлять 319 лексем і 797 сем у сучасній українській мові, 308 лексем і 839 сем у польській, 311 лексем і 954 семи в американському варіанті англійської мови.

Джерельною базою дослідження є лексикографічні видання: Словник української мови в 11 т. (ред. І. Білодід; 1970-1980); Тлумачний словник української мови у 20-ти томах (Український мовно-інформаційний фонд НАН України); Словник української мови (ред. В. Жайворонок, 2012); Словник синонімів української мови у двох томах (ред. А. Бурячок та ін., 1999-2000); Практичний словник синонімів української мови (С. Караванський, 2003); Етимологічний словник української мови: Т. 4 (ред. О. Мельничук та ін., 2003); Uniwersalny słownik języka polskiego PWN (ред. С. Дубіш, 2004); Nowy słownik języka polskiego (ред. Е. Соболев, 2003); Słownik języka polskiego PWN; Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN (2005); Słownik synonimów polskich (ред. З. Кужова, 2000); Słownik synonimów (ред. А. Домбрувка, 1993); Merriam-Webster's collegiate dictionary (2005); Merriam-Webster Online Dictionary and Thesaurus; Webster's New Dictionary of Synonyms (1984); The Concise Oxford Dictionary of English Etymology (ред. Т. Хоард, 1996), The synonym finder (Дж. Родейл, 1986).

Джерелами ілюстративного матеріалу стали системи: «Український національний лінгвістичний корпус», який створив Український мовно-інформаційний фонд НАН України; «Narodowy Korpus Języka Polskiego», що є спільним проектом Інститутів польської мови та інформатики Польської академії наук, видавництва «PWN» та відділу мовознавства Лодзького університету; «Corpus of Contemporary American English (COCA)», розроблений в Університеті Брігама Янга.

Теоретико-методологічну базу роботи складають праці з теорії лексико-семантичних полів (К. Баумгартнер, Н. Іваненко, Ю. Караулов, Е. Кузнєцова, А. Лерер, Л. Мартін, В. Мьодунка, П. Фабер, Г. Щур), лексичної семантики (А. Вежбицька, М. Виноградов, Д. Герартс, Р. Гжегорчикова, В. Еванс, Л. Ліпка, А. Марковський, О. Селіванова, Й. Стернін, Н. Шведова), мовних картин світу (Й. Бартмінський, С. Воркачов, І. Голубовська, В. Жайворонок, Л. Лисиченко, Й. Мачкевич, А. Середницька, Ю. Степанов, Р. Токарський), компонентного аналізу (О. Ахманова, В. Гуденаф, А. Кузнєцов, А. Лучик, Ю. Найда, М. Пещак, А. Посох, М. Трубецкой, М. Фабіан), аналізу опозицій (Ю. Апресян, Ж. Кантіно, С. Маркус, М. Трубецкой), лінгвістичної типології і зіставного мовознавства (В. Аракін, В. Гак, Н. Герцовська-Вайнагій, Н. Еванс, Ю. Жлуктенко, Н. Засанська, А. Ляшук, В. Манакін, Г. Хок), теорії національних ідеологій і патріотизму зокрема (Н. Бжозовська, Г. Касьянов, Й. Курчевська, Дж. МакКена, Дж. Пламенац, І. Пріморац, Е. Сміт, М. Віролі, У. Уліцька).

Методи й прийоми дослідження зумовлені специфікою аналізованого об'єкта, а також окресленими метою і завданнями роботи: *зіставний метод* слугує для виявлення спільних та відмінних риси у структурі лексико-семантичних полів; *описовий метод* забезпечує систематизацію та інвентаризацію мовних одиниць, опис особливостей їхнього функціонування в межах лексико-семантичних полів; *компонентний аналіз* використано для розщеплення значень слів на складові компоненти – семи; *аналіз словникових дефініцій* застосовано під час відбору матеріалу дослідження, а також для вичленування і встановлення типів значеннєвих компонентів; *кількісний аналіз* використано для встановлення частотності появи сем у межах аналізованих полів і мікрополів; *аналіз опозицій* спрямований на визначення різновидів семантичних відношень між лексемами; *прийом побудови матриці* дає змогу впорядкувати матеріал у вигляді таблиць, де семи розташовано у спадному порядку (від найчастотніших до найменш частотних і одиничних), а лексеми записано від найбільш полісемічних до тих, що мають найвужчі значення. Таке впорядкування дозволяє простежити ядро-периферійну організацію лексико-семантичних полів і вичленувати у них семантичні мікрополя, що утворюються навколо найчастотніших сем.

Особистий внесок здобувача полягає у встановленні складу і структури лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «patriotyzm» у польській і «patriotism» в англійській мовах, а також у визначенні універсальних і національно-специфічних характеристик відповідних полів як фрагментів мовних картинах світу українців, поляків та американців. Усі результати роботи здобуто самостійно, публікації написані одноосібно.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати поглиблюють теоретичну базу зіставно-типологічного вивчення лексики споріднених і віддалено споріднених мов. За допомогою програми Microsoft Excel побудовано семантичні матриці: 3 узагальнені матриці лексико-семантичних полів та 27 матриць мікрополів, що створюють основу для подальших досліджень із лексичної семантики, типології, лінгвокультурології, етнолінгвістики тощо.

Наукова новизна дисертації. У пропонованому дослідженні вперше у зіставному аспекті проаналізовано склад, структуру і семантику лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «patriotyzm» у польській і «patriotism» в американській англійській мовах. Подальшого розвитку набула теорія лексико-семантичного поля, уточнено основні терміни поняттєво-категорійного апарату. Зокрема, у роботі конкретизовано поняття семантичного мікрополя як структурної частини лексико-семантичного поля. Встановлено чинники, що вплинули раніше, і ті, що досі впливають на формування семантики центральних лексем і полів загалом. Виокремлено та схарактеризовано ядерні, приядерні, напівпериферійні та периферійні зони лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism». Простежено членування кожного лексико-семантичного поля на семантичні мікрополя.

Наукову новизну одержаних результатів узагальнюють **положення, що виносяться на захист:**

1. Лексико-семантичне поле розглядається як сукупність пов'язаних за значенням лексем, які позначають близькі або подібні явища позамовної дійсності, вступають між собою в системні семантичні відношення, виявляють зв'язок з іншими лексичними утвореннями відповідної мови та формують упорядкований комплекс.

2. Ядро лексико-семантичного поля складають лексеми з найвищим ступенем полісемії та найчастотніші семи, що втілюють найважливіші для національної мовної картини світу ознаки об'єкта, який описує поле. На периферії перебувають слова з мінімальною кількістю значеннєвих компонентів і нечастотні семи. Периферійні лексичні одиниці утворюють найменше семантичних зв'язків із рештою елементів, але можуть входити до складу інших лексико-семантичних полів відповідної мови.

3. Попри існування одиниці *патър* ще у давньогрецькій мові, сучасне значення лексем, навколо яких розбудовано аналізовані лексико-семантичні поля «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism», сформувалося у період Французької революції, тому саме із французької мови лексема *patriotism* перейшла в англійську, а слова *патриотизм* і *patriotyzm* з'явилися в українській і польській мовах за посередництва німецької. У всіх трьох мовах зазначені лексеми позначають любов до власної Батьківщини, народу і відданість їм.

4. У центрі усіх трьох полів перебувають переважно еквівалентні за своїми значеннями лексеми, що свідчить про універсальність поняття патріотизму й способів його вербалізації у споріднених і віддалено споріднених мовах. Водночас, властивістю українського лексико-семантичного поля «патріотизм» є функціонування у його ядерній зоні семантичних компонентів, співвідносних із піднесенням, емоційним збудженням, пристрастю, прагненням і запалом. Для польського лексико-семантичного поля «patriotyzm» особливістю є активність компонентів, що позначають гонор, честь і гідність. А в англійському полі проявляється зв'язок патріотизму з релігією.

5. Активність найчастотніших інтегральних сем зумовлює формування у структурі лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» взаємно еквівалентних семантичних мікрополів: «любов», «miłość», «love»; «відданість», «poświęcenie», «devotion»; «повага», «szacunek», «respect»;

«сміливість», «odwaga», «courage»; «піднесення», «podniecenie», «enthusiasm»; «бажання», «chęć», «desire»; «прихильність», «sympatia», «sympathy»; «пиха», «honor», «pride»; «націоналізм», «nacjonalizm», «nationalism».

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їхнього застосування під час укладання одно-, дво- і тримовних тлумачних словників, тезаурусів, словників синонімів чи слів близьких за значенням, створенні електронних автоматизованих систем перекладу, а також під час викладання курсів із зіставного та загального мовознавства, лексикології української, польської та англійської мов, типології, теорії й практики перекладу.

Основні результати дисертаційного дослідження внесено до курсів навчальних дисциплін спеціальності 035 Філологія «Загальне мовознавство» (ступінь освіти «Бакалавр») і «Зіставне мовознавство» (ступінь освіти «Магістр»), що викладаються на факультеті гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорено на тринадцяти конференціях: II Міжнародна науково-практична інтердисциплінарна конференція «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє», Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Рівне, 18–19 квітня 2013 р.); III Міжнародна наукова конференція «Мови й культури: між Сходом і Заходом» до 95-ліття від дня народження Омеляна Пріцака, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 11–12 квітня 2014 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє», Львівський державний університет безпеки життєдіяльності та Католицький університет ім. Іоанна Павла II (м. Львів, 18–20 травня 2016 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, 23–24 березня 2017 р.); II Міжнародна наукова конференція «Слов'янські студії», Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, 21–22 квітня 2017 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Граматичні читання-IX», Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, 25–26 квітня 2017 р.); XXVI Міжнародна наукова конференція «МОВА І КУЛЬТУРА» імені Сергія Бураго (м. Київ, 25–27 червня 2017 р.); III Міжнародна наукова конференція «МОВА: КЛАСИЧНЕ – МОДЕРНЕ – ПОСТМОДЕРНЕ», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 16–17 листопада 2017 р.); Всеукраїнська міждисциплінарна конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір слов'янського світу», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 22–24 травня 2015 р.); II Всеукраїнська міждисциплінарна конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір слов'янського світу: досвід і перспективи», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 27–28 травня 2016 р.); III Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір слов'янського світу», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 26–27 травня 2017 р.); IV Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих

учених «Мовний простір слов'янського світу», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 30 травня 2018 р.); Наукова конференція «Актуальні питання загального і слов'янського мовознавства», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 13 січня 2017 р.). Матеріали дисертації обговорено на засіданні кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 11 від 1 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 16 одноосібних публікаціях, серед них 9 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 1 – в іноземних виданнях, 3 статті у нефархових виданнях та 3 тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (240 позицій), списку джерел (32 позиції), додатків. Повний обсяг роботи становить 263 сторінки, основний текст викладено на 200 сторінках друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано загальну характеристику роботи: обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, з'ясовано методи дослідження, висвітлено його наукову новизну, теоретичне та практичне значення, схарактеризовано ступінь апробації результатів дисертації, визначено структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «Лексико-семантичне поле як об'єкт зіставних досліджень» складається із трьох підрозділів. Перший із них розкриває поняття лексико-семантичного поля та його статус у сучасному мовознавстві. Другий підрозділ присвячений теорії мовних картин світу і її застосуванню в дослідженнях лексичної семантики. Третій підрозділ простежує методологію і порядок аналізу лексико-семантичних полів та складається із трьох частин, що характеризують особливості застосування методів компонентного аналізу, зіставного методу, аналізу семантичних опозицій для дослідження лексико-семантичних полів.

У вітчизняному мовознавстві поняття лексико-семантичного поля досліджували Н. Гешко, Н. Засанська, Н. Іваненко, А. Лучик, А. Ляшук, Ф. Жилко, у закордонному Ю. Апресян, Д. Герартс, О. Духачек, К. Еліх, Ю. Караулов, І. Кобозєва, А. Кузнєцов, Е. Кузнєцова, А. Лерер, Л. Ліпка, А. Марковський, В. Мьодунка, Г. Щур. Як зауважив К. Еліх, у сучасній світовій лінгвістиці існує безліч підходів до розуміння поняття лексико-семантичного поля й термінів, якими дослідники часто послуговуються як еквівалентними (семантичне поле, смислове поле, мовне поле, лексичне поле, структурне поле тощо). У нашому дослідженні вживаємо термін *лексико-семантичне поле* і вважаємо, що це сукупність пов'язаних за значенням лексем, які позначають близькі або подібні явища позамовної дійсності, вступають між собою в системні семантичні відношення, виявляють зв'язок з іншими лексичними утвореннями відповідної мови та формують упорядкований комплекс.

Дослідження лексико-семантичного поля шляхом компонентного аналізу відкриває його ядро-периферійну організацію, ієрархію елементів, зв'язки між ними та з елементами інших лексико-семантичних полів відповідної мови, структурування поля на менші семантичні мікрополя. Методику проведення компонентного аналізу запропонував М. Трубецкой, а пізніше удосконалили і детально описали у своїх працях В. Гуденаф, А. Кузнецов, А. Лучик, Ю. Найда, М. Пешак, А. Посох, М. Фабіан. Після встановлення складників поля через аналіз словникових дефініцій, здійснюється побудова семантичної матриці – таблиці, в якій за ранговими списками впорядковані лексеми (від найбільш полісемічних до слів з найвужчим значенням) і семи (від найчастотніших до одиничних). Слова з найвищим ступенем полісемії та найчастотніші семантичні компоненти формують ядро поля, відображаючи найважливіші для мовної картини світу відповідного народу ознаки об'єкта, який описує поле. Лексеми з меншою кількістю сем входять до приядерної зони, а слова з мінімальною кількістю значеннєвих компонентів і нечастотні семи функціонують на периферії чи напівпериферії поля.

Функціонування слова у ядрі чи на периферії, так само як і його належність до складу певного поля, є умовними, бо зовнішні й внутрішні межі лексико-семантичних полів розмиті. Однозначно про входження лексеми до складу елементів поля можна говорити тільки у випадку її належності до ядра, оскільки в ядерній зоні перебувають одиниці, що виявляють тісні значеннєві зв'язки між собою і максимальну близькість до позначуваного поняття чи явища. Натомість периферію формують слова з менш інтенсивними семантичними відношеннями, а також ті, що віддалено характеризують позначуване поняття чи створюють «зону семантичного спротиву», вказуючи на антонімічні до нього характеристики. Утім периферія є так само важливою для розуміння лексико-семантичного поля, як і його ядро, оскільки забезпечує перетинання з іншими лексико-семантичними полями та показує ширший спектр асоціацій з відповідним об'єктом.

Дослідження семантичних відношень між елементами поля, близькості чи віддаленості їхніх значень відбувається через аналіз семантичних опозицій, серед яких виокремлюють еквіполентні, привативні, градуальні та опозиції тотожності. Теорію мовних опозицій розробив М. Трубецкой, а доповнили й адаптували до вивчення різних рівнів мовної системи Ю. Апресян, Ж. Кантіно, С. Маркус та ін.

Навколо найчастотніших інтегральних сем у межах лексико-семантичного поля спостерігається формування менших семантичних комплексів – мікрополів. Структурування поля за мікрополями відкриває додаткові шляхи для зіставного аналізу лексичного рівня мови, оскільки дозволяє не тільки простежити відмінності у частотності та кількісних характеристиках значень лексем, а й докладніше вивчити якісний склад поля, адже на перший погляд еквівалентні одиниці споріднених мов можуть виявляти схожу частотність у межах великого поля, перебувати на тому самому рівні (наприклад, функціонувати у ядрі чи, навпаки, на периферії), але водночас входити до різних його мікрополів.

Методику зіставного вивчення лексичного рівня мовної системи описують В. Аракін, В. Гак, Н. Герцовська-Вайнагій, Н. Еванс, Ю. Жлуктенко, Н. Засанська, М. Кочерган, А. Ляшук, В. Манакін, Г. Хок. Зіставний аналіз лексико-семантичних

полів здійснюється в три етапи: по-перше, досліднику необхідно встановити основу зіставлення – певне мовне явище, яке дозволить порівнювати матеріали навіть найбільш віддалених за походженням і структурою мов, у нашому дослідженні основою зіставлення є поняття лексико-семантичного поля з його структурними характеристиками; другим етапом зіставного аналізу є зіставна інтерпретація, тобто системний опис досліджуваних явищ у кожній мові окремо, після чого здійснюється зіставлення отриманих результатів; завершує процедуру типологічна характеристика, спрямована на визначення типових і нетипових ознак аналізованого мовного явища. Зіставний аналіз лексико-семантичних полів різних мов дозволяє простежити національну специфіку картин світу відповідних народів, що проявляється через відмінності у кількості слів, які функціонують у полі, ієрархію та якісний склад компонентів значення, типи семантичних опозицій між лексемами, відношення між мікрополлями всередині поля і його зв'язки з іншими лексико-семантичними полями.

Другий розділ «Системно-структурна організація лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotism», «patriotyzm» в українській, англійській і польській мовах» складається із трьох підрозділів. Перший підрозділ простежує історію формування семантики лексем на позначення патріотичних почуттів. Другий підрозділ, що містить 3 частини, розкриває особливості ядерно-периферійної організації лексико-семантичних полів. Третій підрозділ присвячений зіставленню даних щодо ієрархічної структури аналізованих полів.

Лексеми *patriotyzm*, *patriotyzm*, *patriotism*, хоча й мають зв'язок із давньогрецькою мовою, остаточно сформували своє сучасне значення у період Французької революції. Тому з французької мови лексема *patriotism* перейшла в англійську, а в українській і польській мовах одиниці *patriotyzm* і *patriotyzm* з'явилися за посередництва німецької. Центральні семантичні компоненти зазначених лексем в однойменних лексико-семантичних полях виявляють високу активність, функціонуючи на рівні ядра: 'любов' (21)¹, 'відданість' (17); 'miłość' (17) 'любов', 'poświęcenie' (16) 'відданість'; 'love' (22) 'любов', 'devotion' (17) 'відданість'.

Утім відсутність лексем на позначення патріотичних почуттів у ранні періоди існування людства не означає, що вони не були притаманними індивідові як члену певної спільноти. У той час важливо було розрізняти «своїх» і «чужих» та зберігати вірність і прихильність саме до членів своєї групи. Патріотичні почуття або схожі на них переживання виявлялися до об'єктів «свого» світу: власної землі, групи людей, їхніх цінностей, культури тощо. «Чуже» ж викликало спротив. Досі опозиція «свій» і «чужий» проявляється через семантику елементів лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotism» і «patriotyzm»: 'свій' (30), 'інший' (25), 'себе' (23), 'особистий' (11), 'чужий' (5), 'власний' (3); 'siebie' (13) 'себе', 'własny' (13) 'власний', 'swój' (12) 'свій', 'inny' (10) 'інший', 'osobisty' (5) 'особистий'; 'other' (36) 'інший', 'self' (31) 'себе', 'own' (23) 'власний'.

Лексико-семантичне поле «патріотизм» у сучасній українській мові складається із 319 лексем, значення яких формують 797 сем. 144 з них мають частотність появи у полі від 6 разів і більше, решта 653 семи виявляють низьку частотність. У польській

¹ У дужках вказана частотність семи у лексико-семантичному полі.

мові лексико-семантичне поле «patriotyzm» утворюють 308 лексем, до значень яких входять 839 сем. 100 з них мають частотність від 6 разів і більше, решта 739 сем – низькочастотні. Лексико-семантичне поле «patriotism» в американському варіанті сучасної англійської мови охоплює 311 лексем, у значеннях яких зафіксовано 954 семи. 148 з них мають частотність від 6 разів і більше, решта 806 сем виявляють низьку частотність. Хоча українське лексико-семантичне поле «патріотизм» формує найбільша кількість лексичних одиниць, у ньому зафіксовано найменшу кількість сем. Причиною цього є, по-перше, те, що в українській картині світу поняття патріотизму має меншу кількість характеристик, на відміну від американської та польської; по-друге, що в словниках дефініції окремих слів сформульовано більш уніфіковано, із застосуванням меншої кількості синонімічних компонентів чи меншої кількості сем, що вказують на тип позначуваного явища.

У сучасних словниках української, польської та англійської мов дефініції лексем *патріотизм*, *patriotyzm*, *patriotism* вказують на зв'язок із любов'ю до власних народу й Батьківщини, відданістю їм, повагою, гордістю, сміливістю, піднесенням, бажанням, прихильністю, що засвідчує активність семантичних компонентів: 'повага' (32), 'пристрасть' (31), 'піднесення' (29), 'бажання' (28), 'прагнення' (28), 'потяг' (24), 'прихильність' (24), 'збудження' (23), 'захоплення' (21), 'запал' (18), 'пошана' (17), 'сміливість' (17), 'доброзичливість' (16), 'гідність' (16) – в українській мові; 'odwaga' (21) 'відвага', 'szacunek' (21) 'повага', 'chęć' (20) 'бажання', 'podniecenie' (20) 'піднесення', 'sympatia' (20) 'симпатія', 'poważanie' (18) 'поважання', 'życzliwość' (18) 'доброзичливість', 'pociąg' (14) 'потяг', 'zapal' (14) 'запал', 'cześć' (13) 'честь', 'honor' (13) 'гонор, честь', 'pewność' (13) 'певність, упевненість', 'przychylność' (13) 'прихильність', 'wyższość' (13) 'вищість', 'czułość' (12) 'чуйність, ніжність', 'прагнення', 'przyjaźń' (12) 'приятель', 'śmiałość' (12) 'сміливість' – у польській мові; 'respect' (31) 'повага', 'enthusiasm' (27) 'ентузіазм', 'excitement' (23) 'збудження', 'interest' (23) 'інтерес', 'courage' (21) 'сміливість', 'esteem' (21) 'повага', 'kindness' (19) 'доброта', 'regard' (18), 'повага', 'sympathy' (18) 'симпатія', 'affection' (17) 'прихильність', 'determination' (17) 'рішучість', 'pride' (17) 'гордість', 'conceit' (16) 'зарозумілість', 'liking' (16) 'уподобання', 'energy' (15) 'енергія', 'support' (15) 'підтримка' – в англійській.

Особливістю українського лексико-семантичного поля «патріотизм» є функціонування у його ядерній зоні семантичних компонентів, що співвідносяться із піднесенням, емоційним збудженням, пристрастю, прагненням і запалом. У центрі лексико-семантичного поля «patriotism» таких сем помітно менше, а лексеми з відповідними значеннями взагалі належать до напівпериферії поля. У польській мові семи, як і в англійській, функціонують на різних ієрархічних рівнях поля, але слова, що називають почуття і стани піднесення, запалу, екстазу, жагучості, належать до приядерної зони.

Характерною рисою лексико-семантичного поля «patriotyzm» у польській мові є активність компонентів, пов'язаних із семантичним мікрополем «honor», а саме: 'szacunek' (21) 'повага', 'poważanie' (18) 'поважання', 'cześć' (13) 'честь', 'honor' (13) 'гонор, честь', 'wyższość' (13) 'вищість', 'uznanie' (12) 'визнання', 'wartość' (12) 'цінність'. Натомість у ядрі українського поля таких елементів лише три:

‘повага’ (32), ‘пошана’ (17), ‘гідність’ (16). В англійському полі чотири: ‘esteem’ (21) ‘повага’, ‘regard’ (18) ‘повага’, ‘pride’ (17) ‘гордість’, ‘conceit’ (16) ‘зарозумілість’. Почуття національної гордості, необхідність відстоювати й захищати честь і гідність власних народу й Батьківщини є важливою та універсальною складовою патріотизму. Водночас поняття гонору в картині світу поляків займає особливе місце. Гонор для них постає однією з найважливіших цінностей справжнього патріота і запорукою його «польськості», а лексема *honor* є частиною офіційного девізу польського війська «Bóg, Honor, Ojczyzna», тобто «Бог, Гонор, Вітчизна».

Активність компонентів, що вказують на зв'язок патріотизму з релігією, є визначальною рисою англійського лексико-семантичного поля «patriotism». До таких елементів належать: ‘worship’ (11) ‘поклоніння’, ‘God’ (11) ‘Бог’, ‘spiritual’ (11) ‘духовний’, ‘religious’ (8) ‘релігійний’, ‘religion’ (6) ‘релігія’, ‘faithful’ (4) ‘вірний’, ‘faithfulness’ (4) ‘вірність’, ‘lord’ (4) ‘бог’, ‘faith’ (3) ‘віра’, ‘prayer’ (2) ‘молитва’. Натомість в українському й польському полях таких елементів менше: ‘wira’ (8), ‘релігійний’ (4), ‘Бог’ (4), ‘релігія’ (3), ‘божество’ (2) і ‘religijny’ (12) ‘релігійний’, ‘duchowy’ (4) ‘духовний’, ‘wiara’ (3) ‘віра’, ‘Bóg’ (3) ‘Бог’. Меншу кількість цього типу семантичних компонентів, по-перше, можна пояснити кращим розведенням у тлумачних словниках значень відповідних лексем так, щоб світські почуття не перетиналися у дефініціях із релігійними переживаннями. По-друге, на принципи укладання словників в Україні й Польщі вплинула політика Радянського Союзу. Зокрема, заборона релігії змушувала дослідників не фіксувати у словниках певні компоненти значень лексем. Оскільки сучасні лексикографічні видання часто запозичують словникові статті зі старих, вплив радянської політики є досі активним. З іншого боку, безперечною є важливість релігійності як риси справжнього американця-патріота, оскільки формування національної ідеології США відбувалося через об'єднання переселенців з різних країн навколо спільних ідеалів, цінностей і релігії.

Інтенсивність прояву почуттів, станів, дій, переконань тощо передають такі семантичні компоненти: ‘великий’ (22), ‘сильний’ (20), ‘відсутність’ (18), ‘надмірний’ (16), ‘високий’ (12), ‘дуже’ (12), ‘нестримний’ (10), ‘глибокий’ (7), ‘швидкий’ (7), ‘повний’ (6), ‘бурхливий’ (5), ‘занадто’ (5), ‘надзвичайний’ (5), ‘палкий’ (5), ‘підвищений’ (5) – в українському полі; ‘brak’ (19) ‘брак, нестача’, ‘silny’ (15) ‘сильний’, ‘wielki’ (12) ‘великий’, ‘bardzo’ (7) ‘дуже’, ‘przesadny’ (6) ‘надмірний, перебільшений’, ‘intensywny’ (5) ‘інтенсивний’, ‘nadmierny’ (5) ‘надмірний’, ‘zbytni’ (5) ‘надмірний, зайвий’, ‘duzo’ (4) ‘занадто’, ‘głęboki’ (4) ‘глибокий’, ‘gwałtowny’ (4) ‘раптовий’, ‘pełny’ (2) ‘повний’, ‘szybki’ (1) ‘швидкий’ – у польському; ‘strong’ (57) ‘сильний’, ‘very’ (34) ‘дуже’, ‘lack’ (21) ‘брак, нестача’, ‘excessive’ (16) ‘надмірний’, ‘intensity’ (14) ‘інтенсивний’, ‘great’ (13) ‘великий’, ‘high’ (11) ‘високий’, ‘extreme’ (11) ‘крайній’, ‘more’ (9) ‘більше’, ‘too’ (9) ‘занадто’, ‘deep’ (7) ‘глибокий’, ‘exaggerated’ (7) ‘перебільшений’, ‘much’ (7) ‘дуже’, ‘intense’ (5) ‘інтенсивний’, ‘full’ (3) ‘повний’ – в англійському. Якісний склад цього типу сем загалом еквівалентний у всіх трьох полях, але семи англійського поля виявляють більшу частотність.

Загалом, аналізованим полям властива близькість у репрезентації поняття патріотизму, адже в ході дослідження було зафіксовано велику кількість універсальних значень. Національна специфіка проявляється через частотність окремих лексичних і семантичних компонентів.

Третій розділ «Семантико-структурні характеристики лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» в українській, польській та англійській мовах» містить 9 підрозділів, що розкривають семантику і структуру мікрополів «любов», «miłość», «love»; «відданість», «poświęcenie», «devotion»; «повага», «szacunek», «respect»; «сміливість», «odwaga», «courage»; «піднесення», «podniecenie», «enthusiasm»; «бажання», «chęć», «desire»; «прихильність», «sympatia», «sympathy»; «пиха», «honor», «pride»; «націоналізм», «nacjonalizm», «nationalism».

Аналіз семантичних мікрополів лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» показав, що українці, поляки та американці мають схожі уявлення про патріотизм у найзагальніших його рисах. Поля усіх трьох мов членуються на 9 еквівалентних семантичних мікрополів, що засвідчує спільність поняттєвого базису в мовних картинах світу відповідних народів. Водночас ядерно-периферійна структура мікрополів, активність семантичних компонентів або їхня відсутність, значеннєві зв'язки, що утворюються між мікрополями у мові, відображають національну специфіку лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism».

Почуття любові до власних народу й Батьківщини відображені в елементах мікрополів «любов», «miłość», «love», що вказують на добре, сердечне ставлення, доброзичливість, прихильність і симпатію до об'єкта почуттів. В українській і англійській мовах важливими характеристиками любові є повага і відданість. Водночас відданість в американській мовній картині світу асоціюється із поклонінням і обожнюванням об'єкта, релігійністю. В українській і польській мовах підсилюється зв'язок між суб'єктом і об'єктом через називання останнього «своїм», «власним», натомість в англійській мові вказівки на «освоєння» об'єкта нечасті. Крім того, мікрополя англійської та польської мов засвідчують співвіднесення любові з інтересом, зацікавленістю. Особливістю польського мікрополя є активність компонентів, що вказують на чутливість, вразливість, турботу, яку виявляє суб'єкт щодо власних Батьківщини й народу.

Мікрополя, утворені лексемами, співвідносними з поняттям відданості, в усіх трьох мовах відображають уявлення про вірність, непохитність, наполегливість, прихильність і любов. Особливістю мікрополя «відданість» є висока частотність компонентів, що позначають жертвність, самовідданість, зречення заради спільного блага. В інших двох мікрополях наявні еквівалентні компоненти, але їхня частотність нижча. Для носіїв української й англійської мов із відданістю асоціюється повага. Польське й англійське мікрополя виявляють споріднення через активність компонентів, що вказують на релігійність, віру, поклоніння, Бога. Мікрополе «devotion» засвідчує, що відданість в американській мовній картині світу є обов'язком, який закріплюють обіцянкою. Натомість мікрополе «poświęcenie» відображає відданість як працю, дію, діяльність.

Мікрополя «повага», «szacunek», «respect» засвідчують, що для носіїв усіх трьох мов найважливішими ознаками об'єкта поваги виступають його авторитетність, важливість, значення, честь і гідність. Надмірне захоплення об'єктом викликає пиху й гордовитість. Елементи мікрополів «szacunek» і «respect» відображають уявлення про повагу, пов'язану з релігійними переживаннями або схожими на них почуттями. В українському й англійському мікрополях активними є компоненти, що вказують на негативні прояви відсутності поваги: презирство, зневагу. У носіїв англійської мови повага асоціюється також зі схваленням та задоволенням, у поляків – із захопленням, а в українців – із ввічливістю та піднесенням.

Мікрополе «honor» репрезентує надзвичайно важливу характеристику не тільки польського патріотизму, а й польськості загалом. У картині світу поляків гонор (особистий і національний) є обов'язковою умовою належності до їхньої нації. Для української та американської картин світу одиниці мікрополів «пиха» і «pride» також відображають важливу складову патріотичних переживань – національну гордість. Водночас у всіх трьох мікрополях зареєстровано негативні прояви крайнього патріотизму, реалізовані через відсутність поваги, зверхність, віру у власну вищість. В українському й англійському мікрополях виявлено високу активність компонентів, що передають інтенсивність почуттів і їхніх проявів, також актуалізована опозиція «свого» і «чужого». Натомість у польському мікрополі активними є лише компоненти на позначення «свого». Крім того, властивостями гонору виступають чванство і хвастливість. У мікрополі «pride» містяться вказівки на величність і, водночас, марнославство суб'єкта почуттів.

Найчастотніші семи українського мікрополя «смівливість», окрім тих, що передають хоробрість і смівливість, вказують на самовідданість, завзяття, браваду і молодецтво. Елементи польського мікрополя «odwaga» відображають запал, бадьорість, енергійність, гонор, бойовитість і самовпевненість смівливих патріотів. Натомість у мікрополі «courage» частотними виступають компоненти, що втілюють доблесть і здатність ризикувати. Спільними ознаками смівлості для всіх трьох мікрополів є рішучість, сила, піднесення і зухвалість.

Стан піднесення в усіх трьох мовах асоціюється зі збудженням, запалом, напруженням, прагненням, потягом, бажанням, любов'ю, відчуттям припливу енергії та сили. Мікрополя «podniecenie» і «enthusiasm» властива частотність елементів, які референціюють почуття злості, агресивності, але варто зауважити, що у польському мікрополі вони трапляються рідше. В українському й англійському мікрополях акцентована інтенсивність, глибина, сила, надмірність почуттів і дій. Для українського й польського мікрополів спільною властивістю виступає активність компонентів, що вказують на хвилювання і неспокій. Важливою рисою піднесення у мовній картині світу українців є натхнення, а в носіїв англійської мови – рішучість.

У мікрополях «бажання», «chęć», «desire» найчастотніші семантичні компоненти вказують на такі характеристики: прагнення, бажання, потяг, воля, схильність, любов, прихильність і піднесення. Близькість українського й англійського мікрополів простежується через активність компонентів на позначення інтенсивності, бурхливості, раптовості, нестримності поривів, а також потреб. Натомість із польським мікрополем українське поєднується через активність елементів, що

відображають зацікавлення й інтерес. Особливістю мікрополя «бажання» є частотність вказівок на збудження й захоплення, мікрополя «chęć» – спрямованість на конкретну мету, ідею, план, задум, а мікрополя «desire» – тенденцію, надавання переваги.

Семантика мікрополя «прихильність» в українській мові містить вказівки на турботу, догляд, піклування, увагу, дбайливість і клопіт. Польське мікрополе «sympatia» відображає поняття про підтримку і довіру. Натомість в англійському мікрополі «sympathy», окрім допомоги й підтримки, активними є вказівки на розуміння й теплоту. Спільними ознаками прихильності для всіх трьох мікрополів постають доброзичливість, приязнь, симпатія, співчуття, повага і дружнє ставлення.

Переважно негативні за своїми наслідками дії, вчинки, позиції, переконання, ідеї референціюють елементи мікрополів «націоналізм», «nacionalizm», «nationalism», що засвідчує істотну відмінність між патріотизмом і націоналізмом. Хоча ці два поняття можуть бути близькими, патріотизм все ж більше орієнтований на членів власної спільноти, любов до них, відданість їм, дбання про їхні добробут і щастя. Натомість для системи цінностей націоналізму важливе протиставлення «своїх» як кращих, а тому вартих любові й поваги, та «чужих» як гірших. Семантика елементів мікрополя «націоналізм» відображає огиду, відразу, неприязнь, ворожнечу, утиски, знищення, гноблення, диктатуру як головні характеристики відповідного поняття. Лексеми, що входять до складу мікрополя «nacionalizm», референціюють поняття вищості, переваги, зверхності, зневажання, дискримінації, панування і ворожнечі. Елементи мікрополя «nationalism» вказують на несправедливість і упередженість відповідних позицій чи почуттів, а також на дискримінацію, вищість, виокремлення і привілеювання.

ВИСНОВКИ

1. Значення слова залежить від парадигматичних і синтагматичних відношень, у які воно вступає, контексту вживання, історії й культури народу – носія відповідної мови, а також від зв'язків з елементом дійсності, який це слово позначає. Одним із продуктивних способів дослідження лексичного рівня мови є аналіз лексико-семантичних полів, адже саме протиставлення близьких за семним складом одиниць розкриває найтонші відтінки їхніх значень, можливості взаємозаміни у відповідних контекстах та використання у різних мовленнєвих ситуаціях. Лексико-семантичне поле – це сукупність лексем, пов'язаних інтегральними семами, що відображають інформацію про певне явище, реалію, об'єкт навколишньої дійсності. Елементи поля вступають між собою в системні семантичні відношення, виявляють зв'язок з іншими лексичними утвореннями відповідної мови та формують упорядкований комплекс. Структура поля подвійна: з одного боку, воно має ядро-периферійну організацію, а з іншого – ділиться на мікрополя. Лексико-семантичні поля можуть співвідноситися з тематичними групами або полями, концептами і їхніми концептуальними полями, але ніколи не будуть їм тотожними. Дослідження лексико-семантичних полів і їхніх структурних частин, семантичних мікрополів, є дієвим засобом проникнення у мовні картини світу народів. Аналіз лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» дозволяє простежити особливості вербалізації почуттів любові та

відданості до власної Батьківщини у національних мовних картинах світу українців, поляків й американців.

2. Центральні лексеми *patriotyzm*, *patriotizm* та *patriotism* прийшли в українську, англійську і польську мови з французької, де сформували свої сучасні значення у період Французької революції наприкінці XVIII ст. У всіх трьох мовах зазначені лексеми позначають любов до власної Батьківщини, народу і відданість їм.

3. Лексико-семантичні поля «патріотизм», «*patriotism*» і «*patriotyzm*» мають типову структурну організацію: в них виокремлюються ядро з найчастотнішими семами і найбільш полісемічними лексемами, які виявляють значну семантичну близькість між собою та називають найважливіші для мовної картини світу відповідного народу риси позначуваного поняття; приядерна зона, що розширює і конкретизує набір актуальних ознак патріотизму; напівпериферія – зона, до якої потрапляють елементи, що втрачають свої високі позиції чи навпаки рухаються в напрямку до ядра у процесі розвитку мови та змін у мовній картині світу народу, втрачаючи актуальність чи, навпаки, актуалізуючись; периферія – набір віддалено пов'язаних із ядерними компонентами сем та лексем із найвужчими значеннями, що, з одного боку, підтверджують характеристики патріотизму, визначені на вищих ієрархічних рівнях, а з іншого – створюють перехідну зону між лексико-семантичними полями «патріотизм», «*patriotism*» і «*patriotyzm*» та іншими елементами лексичних систем української, англійської та польської мов.

4. Властивістю українського лексико-семантичного поля «патріотизм» є функціонування у його ядерній зоні семантичних компонентів, що референціюють піднесення, емоційне збудження, пристрасть, прагнення і запал. Для польського лексико-семантичного поля «*patriotyzm*» особливістю є активність компонентів на позначення гонору, честі й гідності. А в англійському полі проявляється зв'язок патріотизму з релігією, котрий виник, з одного боку, через історію формування американського патріотизму (об'єднання іммігрантів навколо спільних ідеалів, цінностей, принципів життя і релігії, замість спільності походження, культури, мови), а також тому, що релігія виступає рольовою моделлю, зразком справжньої безумовної любові та глибокої відданості.

5. Найважливіші ознаки патріотизму втілилися у семантичних мікрополях, які функціонують у складі лексико-семантичних полів «патріотизм», «*patriotyzm*» і «*patriotism*». Усього таких мікрополів було виокремлено 9 у кожній мові. Аналіз лексичного і семного складу всіх мікрополів показав, що носії української, польської та американського варіанту англійської мов мають схожі уявлення про патріотизм. Причиною цього є спільність походження як самого поняття, так і української, польської й англійської мов, оскільки усі три належать до індоєвропейської сім'ї.

6. Лексичні одиниці мікрополів «любов», «*miłość*», «*love*» референціюють любов, ніжність, пристрасть та інтерес до власних народу й Батьківщини як головні ознаки патріотизму. Обов'язковими його складниками є також відданість своєму народові, його ідеалам, принципам (проявляється через мікрополя «відданість», «*poświęcenie*», «*devotion*»), повага до нього та його історії, традицій, культури тощо (засвідчують елементи мікрополів «повага», «*szacunek*», «*respect*»), доброзичливість, прагнення допомагати, підтримувати й піклуватися про свою Батьківщину (втілилися

у семантиці мікрополів «прихильність», «*sympatia*», «*sympathy*»). Патріотизм здатний викликати піднесення, емоційне збудження, бурхливі та інтенсивні почуття, нестримні пристрасті та прагнення, на що вказують одиниці мікрополів «піднесення», «*podniesenie*», «*enthusiasm*» та «бажання», «*chęć*», «*desire*». Як засвідчують мікрополя «пиха», «*honor*», «*pride*», справжньому патріотові притаманні почуття національних честі та гідності. Крім того, елементи мікрополів «сміливість», «*odwaga*», «*courage*» репрезентують необхідність захищати власний народ і Батьківщину.

7. Особливістю українських та англійських мікрополів є регулярні вказівки на підвищену інтенсивність, нестримність, бурхливість, надзвичайність почуттів, реакцій і дій. У мікрополях польської мови було також зафіксовано схожі семи, але їхня частотність нижча. Носії англійської мови асоціюють любов, повагу і відданість із релігійними переживаннями. Відповідні семантичні компоненти менш активні у польських мікрополях, але все ж трапляються досить часто. У мікрополях української мови вказівок на релігійність, віру, Бога майже немає. Втім, без детального дослідження інших джерел мовного матеріалу, а не тільки словників, не вважаємо, що можна говорити про невластивість відповідних значень для української мови, оскільки відсутність вказівок на релігію може бути пов'язана з політичними умовами в часи укладання «Словника української мови» в 11 томах.

8. Патріотизм виявляє зв'язок із націоналізмом, на що звертають увагу багато дослідників. Саме тому в структурі лексико-семантичних полів «патріотизм», «*patriotyzm*» і «*patriotism*» виявлено семантичні мікрополя «націоналізм», «*nacjonalizm*», «*nationalism*». Семантика одиниць, що формують ці мікрополя, є антонімічною до значень решти елементів. Це пов'язано з тим, що націоналізм виявляє тенденцію до поділу людей і націй на «кращих» й «гірших», в крайніх формах свого виразу викликає агресію та дискримінацію щодо тих, хто не є членом спільноти. Натомість домінантними характеристиками патріотизму є любов і відданість. Він виступає одним із головних чинників консолідації спільноти, творення громадянського суспільства, соціалізації людини і формування її національної ідентичності. Завдяки патріотизму особистість відчуває власну причетність до історії й сучасності всього свого народу, знаходить своє місце у глобалізованому світі, водночас не вступаючи з ним у конфлікт. Такі ознаки патріотизму визначають особливості семного і лексичного складу аналізованих лексико-семантичних полів.

9. Перспективи подальшого дослідження лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «*patriotism*» в англійській і «*patriotyzm*» у польській мовах полягають у детальнішому аналізі складу й організації мікрополів, що відкриє можливості для глибшого зіставлення. Продуктивним буде застосування контекстуального аналізу, який дозволить простежити реалізацію зафіксованих словниками значень у текстах, а також покаже додаткові семантичні компоненти, актуальні для відповідної мовної спільноти, але ще не внесені у лексикографічні видання. Метод асоціативного експерименту виявить найсучасніші відтінки значень лексем *patriotyzm*, *patriotyzm* і *patriotism*. Аналіз інших лексико-семантичних полів української, польської й англійської мов із застосуванням описаної методики дозволить упорядкувати лексико-семантичні системи, що полегшить зіставний аналіз

і переклад їхнього словникового складу, а також закладе підґрунтя для укладання семантичного словника української мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Близнюк К. Р. Лексико-семантичні поля концепту ПАТРІОТИЗМ в українській, російській і польській мовах // *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія : Філологічні науки, 2013. Кн. 3. С. 125–128.

2. Близнюк К. Р. Структурно-семантична організація мікрополя «devotion» у структурі лексико-семантичного поля «patriotism» (на матеріалі англійської мови) // *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць*. Вип.10 / гол. ред. М. Є. Скиба; відповідальний за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2016 Том 1 (А-І). С. 56–62.

3. Близнюк К. Р. Формування семантики лексеми *патріотизм* в українській, англійській і польській мовах // *Магістеріум. Мовознавчі студії*. К. : НаУКМА, 2016. Вип. 62. С. 15–17.

4. Близнюк К. Р. Етнокультурна специфіка лексико-семантичних мікрополів «szacunek» і «respect» у сучасних польській та англійській мовах // *Наукові праці : наук. журн.* / Чорном. нац. ун-т ім. П. Могилы. Миколаїв, 2017. Т. 294. Вип. 282. Серія: Філологія. Мовознавство. С. 13–16.

5. Близнюк К. Р. Лексико-семантичне мікрополе «відданість» у сучасній українській мові // *STUDIA PHILOLOGICA (Філологічні студії)* : зб. наук. пр. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 8. С. 42–50.

6. Близнюк К. Р. Лексико-семантичне поле як фрагмент мовної картини світу (на матеріалі семантичного мікрополя «courage» в англійській мові) // *МОВА І КУЛЬТУРА*. (Науковий журнал). К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Т. III (188). Вип. 20. С. 52–58.

7. Близнюк К. Р. Особливості вербалізації лінгвоконцепту СМІЛИВІСТЬ в українській і польській мовах // *Наукові записки*. Кропивницький : Видавець В. Ф. Лисенко, 2017. Вип. 153. Серія : Філологічні науки. С. 504–509.

8. Близнюк К. Р. Системно-структурна організація семантичного мікрополя «roświecenie» у польській мові // *Магістеріум. Мовознавчі студії*. К. : НаУКМА, 2017. Вип. 66. С. 21–25.

9. Близнюк К. Р. Структурно-семантична організація лексико-семантичного мікрополя «повага» у сучасній українській мові // *Мова : класичне – модерне – постмодерне* / НаУКМА. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. Вип. 3. С. 132–139.

Статті в закордонних періодичних виданнях

10. Blyzniuk K. R. American patriotism: the specifics of verbalization in the form of the lexical-semantic field // *European Journal of Literature and Linguistics*. Vienna. №3. 2018. P. 3–6.

Статті, що не входять до наукових фахових видань України

11. Близнюк К. Р. Семантичні та психолінгвістичні аспекти концептологічних досліджень : (на прикладі концепту ПАТРІОТИЗМ в українській мові) // Магістеріум. Мовознавчі студії. К. : НаУКМА, 2013. Вип. 50. С. 4–7.

12. Близнюк К. Р. Опозиція «свій» і «чужий» у лексико-семантичному полі «патріотизм» української, російської та польської мов // *Мови й культури : між Сходом і Заходом (Пам'яті Омеляна Прицака)* / відп. ред. В. Лучик. К., 2015. С. 152–160.

13. Близнюк К. Р. Аналіз опозицій як метод дослідження лексичної семантики // *«Грамматичні студії» : збірник наукових праць / Донецький національний університет імені Василя Стуса / редактор А. Загнітко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 3. С. 70–74.*

Наукові праці апробаційного характеру

14. Близнюк К. Р. Особливості вербалізації почуття прагнення у лексико-семантичних полях «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» в українській, польській та англійській мовах // *Мовний простір слов'янського світу : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених. 2017. С. 12–14.*

15. Близнюк К. Р. Польський гонор у лексико-семантичному полі «patriotyzm» // *Мовний простір слов'янського світу : тези доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених. 2018. С. 48–52.*

16. Blyzniuk K. R. Verbal representation of the concept of enthusiasm in the lexical-semantic fields of patriotism // *Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. European Scientific Conference. Theory. Practice».* (30.07.2017-31.07.2017) / Szczecin. S. 20–24.

АНОТАЦІЯ

Близнюк К. Р. Лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2019.

Дисертаційна праця є першим в українському мовознавстві зіставним дослідженням лексико-семантичних полів «патріотизм» в українській, «patriotism» в англійській (американський варіант) і «patriotyzm» у польській мовах.

У дисертації простежено історію формування семантики лексем на позначення патріотичних почуттів та виявлено, що максимально близьке до сучасного значення вони отримали у період Французької революції.

Із застосуванням методу компонентного аналізу побудовано матриці лексико-семантичних полів. Дослідження їхньої ядерно-периферійної організації показало, що в усіх трьох мовах патріотизм асоціюють із любов'ю та відданістю власним народу і Батьківщині. Водночас, для українців важливими складниками патріотизму

є піднесення, збудження й пристрасть, для поляків – гонор, честь і гідність, а для англомовних американців – релігія.

У структурі лексико-семантичних полів «патріотизм», «patriotyzm» і «patriotism» виокремлено по 9 еквівалентних мікрополів, що втілюють головні ознаки патріотизму: «любов», «miłość», «love»; «відданість», «poświęcenie», «devotion»; «повага», «szacunek», «respect»; «смівливість», «odwaga», «courage»; «піднесення», «podniecenie», «enthusiasm»; «бажання», «chęć», «desire»; «прихильність», «sympatia», «sympathy»; «пиха», «honor», «pride»; «націоналізм», «nacjonalizm», «nationalism».

Ключові слова: лексико-семантичне поле, семантичне мікрополе, компонентний аналіз, матриця, лексема, сема, ядро, периферія, мовна картина світу.

АННОТАЦІЯ

Близнюк К. Р. Лексико-семантическое поле «патриотизм» в украинском, английском и польском языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса. – Винница, 2019.

Диссертационная работа является первым в украинском языкознании сопоставительным исследованием лексико-семантических полей «патріотизм» в украинском, «patriotism» в английском (американский вариант) и «patriotyzm» в польском языках.

В диссертации прослежена история формирования семантики лексем для обозначения патриотических чувств и выявлено, что максимально близкое к современному значению они получили в период Французской революции.

С применением метода компонентного анализа построено матрицы лексико-семантических полей. Исследование их ядерно-периферийной организации показало, что во всех трех языках патриотизм ассоциируется с любовью и преданностью своему народу и Родине. В то же время, для украинцев важными составляющими патриотизма являются воодушевление, возбуждение и страсть, для поляков – гонор, честь и достоинство, а для англоязычных американцев – религия.

В структуре лексико-семантических полей «патріотизм», «patriotyzm» и «patriotism» выделено по 9 эквивалентных микрополей, воплощающих главные признаки патриотизма: «любов», «miłość», «love»; «відданість», «poświęcenie», «devotion»; «повага», «szacunek», «respect»; «смівливість», «odwaga», «courage»; «піднесення», «podniecenie», «enthusiasm»; «бажання», «chęć», «desire»; «прихильність», «sympatia», «sympathy»; «пиха», «honor», «pride»; «націоналізм», «nacjonalizm», «nationalism».

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, семантическое микрополе, компонентный анализ, матрица, лексема, сема, ядро, периферия, языковая картина мира.

SUMMARY

Blyzniuk K. R. Lexical-Semantic Field of «Patriotism» in the Ukrainian, English, and Polish Languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – Vasyl' Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2019.

The thesis focuses on the contrastive study of the lexical-semantic fields «патріотизм» in Ukrainian, «patriotism» in English (American variant) and «patriotyzm» in Polish languages. In this paper, the lexical-semantic field is defined as a collection of semantically related lexemes, united by integral components of meaning. The field reflects a piece of information about a specific phenomenon or an object of the surrounding world. The elements of the field reveal systematic semantic relations and form an ordered hierarchy of lexemes and semes.

It is established that the contemporary meaning of lexemes *namiętność*, *patriotism* and *patriotyzm* receives its current meaning during the French Revolution in the late 18th century. This is why in all three languages the words naming the patriotic feelings originated from French, although they came to the Ukrainian and Polish through German. The words *namiętność*, *patriotism* and *patriotyzm* are equivalents, as they have the same meaning of love for and devotion to one's own country and people.

The primary method of the study is the componential analysis, that is, the method of decomposing word meanings on the smallest components called semes, and organizing all the lexemes and semes in the form of a semantic matrix. According to the results of the componential analysis, the matrixes of lexical-semantic fields were constructed, and the fields were divided into four zones: core, semi-core, semi-periphery, and periphery. The study of the central-peripheral structure of the fields shows that their core components are mostly equivalent. It proves the universality of the notion of patriotism and the ways of its verbalization in related and distantly related languages. At the same time, it is discovered that the semantic components correlated with enthusiasm, excitement, passion, aspiration, and fervor are actively functioning at the core zone of the Ukrainian lexical-semantic field «патріотизм», but they are less frequent in Polish and English fields. The national specific trait of Polish lexical-semantic field «patriotyzm» is the frequency of components denoting honor, pride, and dignity. The origins of the American patriotism caused its relationship with religion. While creating the US nation, millions of multiethnic immigrants became connected around shared ideals, values, principles of life and religion, instead of the shared genes, cultures or languages as Europeans used to do. Moreover, religion is the role model for a real patriotism based on faith, unconditional love, and devotion.

The essential characteristics of patriotism were embodied in semantic microfields of the lexical-semantic fields «патріотизм», «patriotyzm» and «patriotism». There are nine equivalent microfields in each language. The analysis showed that Ukrainians, Poles, and Americans have similar ideas about patriotism. The lexical units of the microfields

«ЛЮБОВ», «miłość», «love» refer to the love, tenderness, passion, and interest to someone's nation and homeland. The obligatory elements of the concept of patriotism are devotion to its ideals and principles (manifested through the microfields «відданість», «poświęcenie», «devotion»), respect for your country, its history, traditions, culture (highlighted through the elements of the microfields «повага», «szacunek», «respect»), benevolence, the desire to care, to help and to support the homeland (revealed in the semantics of the microfields «прихильність», «sympatia», «sympathy»). Patriotism may cause the rise of excitement, enthusiasm, intense feelings, unrestrained passions and aspirations as it is indicated in the microfields «піднесення», «podniecenie», «enthusiasm» and «бажання», «chęć», «desire». The microfields «пиха», «honor», «pride» show the tight connections between patriotism and the feeling of national honor, pride and dignity. It is established, that the real patriot has to be prepared to protect his nation and homeland, their independence and well-being, language and culture, values and principles of life. The elements of microfields «смівливість», «odwaga», «courage» serve as evidence for such a conclusion. Besides, the microfields «націоналізм», «nacjonalizm», «nationalism» reflect the semantic relations of the lexical-semantic fields of patriotism with the lexical-semantic fields of the concept of nationalism.

Despite the closeness of the ideas of patriotism in all three languages, it is defined that the semantic components indicating intensity, irregularity, the turbulence of feelings, reactions, and actions are more frequent in Ukrainian and English microfields. The equivalent semes of Polish microfields show the lower frequency. English speakers associate love, respect, and devotion to religious experiences. The corresponding semantic components are less active in Polish microfields but still occur quite often, whereas in Ukrainian microfields only a few indications of religiousness, faith, God are discovered.

The scientific novelty of the proposed dissertation lies in the following: the work for the first time in Ukrainian linguistics investigates the structure and the semantics of the lexical-semantic fields «патріотизм» in Ukrainian, «patriotyzm» in Polish and «patriotism» in American English in comparison. Moreover, 3 generalized matrixes of lexical-semantic fields and 27 matrices of microfields were constructed with the use of Microsoft Excel, which creates the basis for further research on lexical semantics, typology, ethnolinguistics.

The practical meaning of this thesis lies in the possibility of using the results of the study while compiling defining, translatory and ideographic dictionaries, thesauri, dictionaries of synonyms or creating automatic translation systems. The ideas and results of this research may be integrated into the university courses in comparative and general linguistics, lexicology of Ukrainian, English and Polish languages, linguistic typology.

Key words: lexical-semantic field, semantic microfield, componential analysis, matrix, lexeme, seme, core, periphery, linguistic picture of the world.